

Zijn vredesoperaties en ‘staatsopbouw’ voor dummy’s?: was het maar simpel en gemakkelijk

De discussies rondom de (on)mogelijkheden voor vredesoperaties en ‘staatsopbouw’, zoals in het aprilnummer van dit blad, worden regelmatig te gemakkelijk, te kort door de bocht en te ongenueanceerd gevoerd.¹ Vredesoperaties zijn onpartijdige missies, die met de instemming van de lokale conflictpartijen worden uitgevoerd. Dit is iets heel anders dan *counterinsurgency*-operaties, wat een vorm van gewapende strijd is. Beide soorten operaties maken echter vaak gebruik van wat wel ‘staatsopbouw’ wordt genoemd. Dat laatste zijn pogingen van derden om staten en hun instituties ‘beter’ te laten functioneren, onder meer door middel van democratisering en de opbouw van instituties.

Wij als buitenstaanders hebben echter meestal moeite de nuances en complexiteit van de situatie ter plekke te doorgronden. Daarom wordt vaak voor het gemak, het overzicht en de begrijpelijkheid gekozen, en een zwart-witbeeld geschetst. Dat helpt ons de problematiek en de werkelijkheid te kaderen en te simplificeren. De poging om conflicten en samenlevingen te vatten in het kader van patrimonialisme, zoals Duyvesteyn en Murphy doen, is hier een voorbeeld van. Dezelfde soort simplificatie vindt echter ook plaats in de discussies over hoe we met conflicten en falende staten omgaan. Niet alle strategieën zijn over een kam te scheren, zoals bijvoorbeeld Schuurman doet door Somalië, Rwanda, Afghanistan en Irak onder die ene noemer van ‘asymmetrische conflicten’ te plaatsen. Er bestaan ook geen gemakkelijke oplossingen, zoals Verkoren suggereert door de nadruk op ‘the economy, stupid’ te leggen. Ook niet democratiseren maar coöpteren, zoals Duyvesteyn en Murphy voorstellen, is te beperkt. Als, zoals bij hen, ‘het redden van mensenlevens en het vermijden van verder bloedvergieten ons uitgangspunt is’, dan is dat nu juist vaak niet de verstandige keuze.

Positieve resultaten en pessimistische beeldvorming

Het lijkt haast een trend te beweren dat vredesoperaties en ‘staatsopbouw’ nergens toe leiden en alleen maar falen. Vaak wordt gewezen op de debâcles in de Democratische Republiek Congo, Rwanda, Somalië en het voormalige Joegoslavië om de onmacht van missies aan te tonen. Toch weet de meerderheid van

de VN-vredesoperaties op succesvolle wijze een *gewapend conflict te beëindigen* – het uitgangspunt van Duyvesteyn en Murphy. Burundi, Cambodja, El Salvador, Guatemala, Liberia, Mozambique, Namibië en Sierra Leone zijn slechts een kleine greep uit de geboekte successen. Ook NAVO-vredesoperaties, zoals in Bosnië-Herzegovina, Macedonië en Kosovo, hebben succesvol bijgedragen aan *stabilisatie* en het *beëindigen van het gebruik van fysiek geweld*. De NAVO heeft bovendien nog geen echt mislukte vredesoperaties op haar conto staan; dat komt doordat de lidstaten tot op heden bereid waren voor NAVO-vredesoperaties wel *voldoende bij te dragen*. EU-operaties worden doorgaans positief beoordeeld, maar dit kan deels ook worden verklaard door het feit dat zij meestal een *beperkte opdracht* meekrijgen. Als EU-operaties op een dergelijk beperkt doel worden geëvalueerd, en niet zoals VN- en NAVO-operaties doorgaans op hun bredere bijdrage aan het wegnemen van het fysiek geweld of zelfs aan duurzame vrede, dan is kans op succes ook veel groter. Je kunt dan immers prima aan je opdracht voldoen, zonder dat die opdracht aan het grotere plaatje bijdraagt.² Niettemin, als je het bovenstaande bij elkaar optelt, dan blijken vredesoperaties wel degelijk te werken: ze brengen doorgaans vrede.³ Bovendien, zoals Paul Collier stelt, investeren in peacekeeping ‘looks to be very good value’.⁴

De vraag rijst, als het beeld dan zo ‘zonnig’ zou zijn, waarom er dan toch zo veel sprake is van pessimisme? Hiervoor zijn drie verklaringen:

De discussie rondom vredesoperaties wordt vervuild door argumenten die niet op vredesoperaties, maar op de oorlogen in Afghanistan en Irak zijn gebaseerd. Nadat de Taliban was verdreven en een alternatief regime in Kabul was neergezet, volgde een zogenaamde *counterinsurgency*-operatie tegen de Taliban, die aan de ene kant probeert de bevolking aan ‘onze’ zijde te winnen en tegelijkertijd tracht de Taliban met geweld te verslaan. Eenzelfde strategie is ook in Irak tegen de ‘opstandelingen’ gekozen. Uit partijpolitieke overwegingen worden in Nederland, in Canada en in een aantal Scandinavische landen de oorlogen in Irak en Afghanistan echter als *vredesmissies* betiteld. Dit wordt gedaan onder verwijzing naar de elementen van staatsopbouw die naast in *counterinsurgency* – ook

in vredesoperaties voorkomen. In Groot-Britannië en de Verenigde Staten worden beide beestjes wél bij de naam genoemd.⁵ De verschillen tussen oorlogen en vredesmissies, ook als zij beide elementen van staatsopbouw in zich hebben, zijn voor de discussie en de praktijk relevant. Een vredesmissie is onpartijdig en heeft de instemming van de conflictpartijen; een oorlog is partijdig, er is een vijand, en men stuit op weerstand van in ieder geval één partij. Partijdigheid en steun van de partijen zijn natuurlijk niet volledig zwart-wit, maar het moge duidelijk zijn dat Afghanistan en Irak zich aan het ene uiterste en El Salvador, Liberia of Mozambique zich aan het andere uiterste van het spectrum bevinden. De ruimte voor succes wordt hier uiteraard door bepaald; met een tegenstander is de weerstand tegen het behalen van succes immers groter. Tegelijkertijd sluit weerstand succes zeker niet uit. In het verleden zijn rebellenbewegingen in ‘asymmetrische oorlogen’ aan de hand van het *counterinsurgency*-concept enkele keren verslagen. Te denken valt aan de Britten in Maleisië. Toen was er echter sprake van een afgesloten ‘theater’ en was de civiele aanpak leidend. In andere gevallen, zoals Van Heutsz in Atjeh, zijn rebellen met overmatig geweldgebruik verslagen. Afghanistan is géén afgesloten theater, de militairen zijn leidend en overmatig geweldgebruik vinden we uit humanitair oogpunt onaanvaardbaar. Succes zal daar dus inderdaad moeilijk te behalen zijn, maar dat zegt niets over vredesmissies.

Wanneer naar de resultaten van vredesoperaties wordt gekeken, dan zit daar per definitie – door de keuze waar operaties worden ontplooid – een selectiebias in. Het is de vraag of het oordeel van sommigen dat vredesoperaties niet volledig succesvol zijn, voortkomt uit het feit dat het *instrument* niet goed is, of omdat het instrument alleen *in de moeilijkste gevallen* wordt ingezet. Heel complexe conflicten zijn moeilijker te beheersen dan gemakkelijkere conflicten. Logischerwijze slaagt een operatie dan ook minder vaak bij complexe conflicten. Tegelijkertijd wordt een vredesoperatie juist in die moeilijke gevallen ingezet, omdat de gemakkelijkere conflicten meestal vanzelf overgaan of niet heel erg uit de hand lopen. Dientengevolge is het slagingspercentage volgens onderzoek inderdaad lager.⁶

Vredesoperaties mogen er wellicht voor zorgen dat er minder gewapende conflicten zijn en in deze conflicten minder oorlogsslachtoffers vallen, maar daar zijn velen niet mee tevreden. Het tot stand brengen van negatieve vrede – wat Duyvesteyn en Murphy het redden van mensenlevens en het vermijden van verder bloedvergieten noemen – wordt meestal niet als voldoende gezien. Het bredere doel is dat de vrede *duurzaam* moet zijn en dat de oorzaken voor conflict worden aangepakt. Daar komen regelmatig nog *nevendoelen* bij, zoals democratisering, economische ontwikke-

ling en het brengen van recht en rechtvaardigheid, kortom: ‘staatsopbouw’. Als de vervolgvraag is: slagen vredesmissies in ‘staatsopbouw’, gedefinieerd als het creëren van een op westerse leest geschoeide democratieën met een hoog ontwikkelde economie; en brengen ze nieuwe ‘Zwitserlanden’ tot stand?, dan is het antwoord daarop: nee. Het resultaat is dat het glas halfvol of halfleeg is. Vandaar ook de ruimte voor de discussie.

Dit beeld slaat overigens nog veel meer naar de negatieve kant door, wanneer zogenaamde *counterinsurgency*-operaties langs dezelfde meetlat worden gelegd. Vredesoperaties, evenals *counterinsurgency*-operaties, worden uitgerust om niet te falen, niet om succesvol te zijn. Een vredesoperatie maakt meer kans op het leveren van een positieve bijdrage aan duurzame vrede als, naast de oprechtheid en instemming van de partijen, de operatie de partijen *veiligheid* weet te bieden en de oorzaken en dynamiek van het conflict voldoende weet aan te pakken.⁷ We blijken echter niet bereid daartoe voldoende troepen te leveren en er voldoende middelen in te steken. Bovendien zouden bij de inzet van meer troepen en middelen zich ook meer negatieve bijeffecten van de internationale aanwezigheid voordoen. Er ontstaan derhalve doorgaans hybride structuren, die de lokale werkelijkheid met onze westerse concepten verenigen.⁸ Is dat erg? Nee, zolang het werkt en de bevolking er beter mee af is dan voorheen. Wellicht is bescheidenheid over wat we kunnen bereiken echter wel op haar plaats en is het naïef te denken dat ‘Zwitserland’ haalbaar is.

‘Staatsopbouw’ en de kritiek

‘Staatsopbouw’ blijkt dus niet altijd even succesvol en eindigt vaak in hybride, glas-is-halfvol/halfleegresultaten. Op hoofdlijnen zijn er vervolgens *drie soorten van kritiek* op het verschijnsel te bespeuren, waar direct ook kanttekeningen bij te plaatsen zijn.

‘Staatsopbouw’ is een neokoloniaal, imperialistisch of arrogant verschijnsel. Wat de Nederlanders in Indonesië hebben gedaan, zou niet wezenlijk anders zijn dan wat de zogenaamde ‘internationale gemeenschap’ nu in bijvoorbeeld Bosnië-Herzegovina doet. ‘Staatsopbouw’ zou ‘westerse’ ideeën aan niet ‘westerse’ landen proberen op te leggen. Het zou logisch zijn dat er verzet tegen komt en dat het niet volledig werkt, omdat de bevolking vaak helemaal niet zo welwillend tegenover de ‘westerse’ aanpak zou staan. De aandacht voor patrimonialisme, zoals van Duyvesteyn en Murphy, past deels hierbinnen. Zij zien democratiebevordering als ‘a-historisch en zelfs arrogant’.

Inderdaad is de *staat* een ‘westers’ concept, dat niet veel met de voornamelijk Afrikaanse werkelijkheid op de grond op heeft. Hetzelfde geldt voor democratie. Tegelijkertijd is de staat de structuur die velen daar

precies wel wensen en nastreven. De bevolking wil daarnaast meestal maar wat graag invloed op het bestuur. Dat vervolgens toch geen volwaardige democratieën en staten worden opgebouwd, heeft veel meer te maken met het feit dat de leiders ter plekke uit lijfsbehoud de *status quo* willen handhaven en er geen behoefte aan hebben, dan dat de concepten op basis van cultuur door de bevolking ongewenst zijn. Sterker, vormen van democratie komen als gebruik in vele culturen voor, ook in de islamitische moslimwereld. Juist hier staat de *term* democratie echter veel meer voor 'westers' dan voor wat het begrip in de praktijk inhoudt en wordt democratie juist om die reden dan ook door betrekkelijk grote delen van de bevolking afgewezen. Het getuigt daarom van eenzelfde soort arrogantie en imperialisme om de Afrikanen, of Afghanen zo men wil, de staat en de democratie die zij vaak wensen, te onthouden. Zoals we de vraag kunnen stellen: wie zijn wij om voor hen te besluiten dat staat en democratie goed zijn?, kan ook de vraag worden gesteld: wie zijn wij om hun dat te onthouden? Bovendien, er is niets mis mee om voor bepaalde waarden te staan. Zo hebben we de Amerikanen ook onlangs verteld dat we de mensenrechtenschendingen in Guantánamo Bay ongewenst achten.

'Staatsopbouw' is problematisch, net als overigens andere vormen van interventie in conflicten, omdat het het natuurlijke verloop van conflicten tegenhoudt. Luttwak

Bescheidenheid over wat we kunnen bereiken is op haar plaats

poneerde ooit de these 'Give War a Chance'. Op een bepaald moment zijn de middelen om oorlog te voeren uitgeput of heeft een partij gewonnen en is het conflict daarmee ook beëindigd. Luttwaks stelling is dat je deze logica van oorlog niet in de weg moet staan door erin te interveniëren, omdat je dan juist conflicten in stand houdt. Stel dat in de Middeleeuwen de internationale gemeenschap steeds had geïntervenieerd en vluchtelingen had opgevangen, dan zouden de toenmalige conflicten ook nooit zijn uitgestreden. De verliezende partij zou dan voortdurend vanuit een vluchtelingenkamp net over de grens uitvallen hebben gepleegd en door hebben kunnen gaan. Naar zijn mening is dit nu juist precies wat de 'internationale gemeenschap' tegenwoordig bijvoorbeeld in Afrika doet.⁹ Van Hooff schurkt zich met zijn oproep tot een heroverweging van de *White Man's Burden* tegen deze argumentatielijn aan.

Het argument dat interventies juist staatsopbouw tegenhouden, gebaseerd op de theorie van Tilly inzake staatsvorming in Europa, gaat echter niet helemaal op. In de Middeleeuwen trachtten krijgsheren in Europa vaak een groot leger op te zetten, zoveel mogelijk land te veroveren en daar vervolgens een

eenheid van te bouwen. Deze oorlogen hielpen toen inderdaad herhaaldelijk staten op te bouwen; krijgsheren werden zo soms koning. De gedachte dat op eenzelfde wijze ook elders zich politieke systemen zullen ontwikkelen, getuigt echter van een vreemd Verlichtingsdenken, dat meent dat samenlevingen zich aan wetmatigheden houden. Ook Tilly zelf zet hier nadrukkelijk kanttekeningen bij.¹⁰ Dit zou voorbijgaan aan het feit dat overal bestuur op zijn eigen manier evolueert en dat dergelijke staatsvorming tegenwoordig moeilijker is. Door de 'globalisering' kunnen rebellen eenvoudiger, door smokkel, handel en steun van diaspora's, in hun eigen onderhoud voorzien en komen zij ook veel eenvoudiger aan wapens. Hedendaagse conflicten eindigen dan ook vaak niet van nature, maar ze blijven doortetteren. Voor de hedendaagse krijgshere is het meestal helemaal niet voordelig een groot leger op te zetten en daarmee veel land te veroveren. Hij zoekt juist de marges op, het vacuüm, om in die luwte de eigen zakken te vullen. Voor hem is conflict juist de manier om te overleven, een manier om er de kost mee te verdienen, en dat kan hij zijn leven lang volhouden.¹¹

'Staatsopbouw' is op zich zelf niet slecht, maar er zijn inhoudelijke problemen die succes in de weg staan. Sommige critici wijzen erop dat democratie en vrije-markteconomie conflict tussen politieke partijen en marktpartijen bevorderen. Zij bevragen bijvoorbeeld

de *timing* van verkiezingen en de volgorde van delen van het proces, zoals wat eerst te doen: institutionaliseren of liberaliseren; eerst veiligheid of eerst democratisering. Zij bekritisieren wat zij het huidige *liberal peace*-paradigma noemen.¹² Anderen stellen dat hedendaagse operaties vaak een te zware voetdruk achterlaten. Landen worden soms door tienduizenden militairen en burgers overspoeld; ze kunnen daarmee de gehele maatschappij uit balans brengen. Weer anderen menen juist dat er niet genoeg gebeurt: dat er méér troepen nodig zijn, alsmede meer aandacht voor de oorzaken van het conflict. Al deze critici twijfelen echter niet aan het belang van vredesoperaties en 'staatsopbouw'. Zo ook Verkoren. Ze willen het echter nog verbeteren.

Het probleem blijft dat hoewel we thuis hebben ontdekt dat de maakbare samenleving moeilijk te bereiken is, we in verre oorden nog altijd denken dat het een haalbare kaart is. Terwijl we in Nederland nog enigszins weten wat de problemen kunnen zijn, is onze kennis van die vreemde buitenlanden veel beperkter, en daarmee ook onze ruimte om de goede analyse voor de probleemaanpak te maken.

De weg vooruit

De groep van diegenen die precies zo door willen gaan zoals we het tot op heden hebben gedaan, is redelijk beperkt. Deze zogenaamde *Washington Consensus* – vernoemd naar de plaats waar veel van de internationale instituties en organisaties die de huidige beleidspraktijk hebben opgesteld, zich bevinden – is nog enigszins te vinden binnen de organisaties die vredesoperaties en ‘staatsopbouw’ uitvoeren en ondersteunen. Zij willen door technische aanpassingen, zoals betere coördinatie, coöperatie en zogenaamde *lessons learned*, operaties verbeteren, maar ze zien geen wezenlijke problemen. Op basis van de drie bovenstaande kritieken worden echter ook alternatieve *wegen vooruit* voorgesteld, die ieder niettemin hun eigen nadelen hebben.

* Op basis van de kritiek dat vredesoperaties en ‘staatsopbouw’ niet voldoende rekening houden met wat de lokale bevolking wil, wordt gekozen voor het *going local*-alternatief. De oplossing zou in het exotische liggen; niet het westerse, maar het traditionele model. Hier zijn echter drie problemen mee. Allereerst is in het verleden het ‘traditionele’ model niet in staat gebleken conflict te voorkomen, en de vraag zou dus moeten rijzen waarom het in de toekomst dan wél vrede zou kunnen brengen. Bovendien zijn traditionele structuren vaak ernstig verzwakt door de jaren van geweld. De wijze dorpsoudste maakt niet altijd meer evenveel indruk als naast hem een aangeschoten jongere met een mooie wagen en een ak-47 staat. Ook worden patrimoniale structuren na al het geweld niet altijd meer als legitiem gezien. Zo staat bij de staatsopbouw in het kader van de *counterinsurgency* in Afghanistan Karzai wel aan top van de piramide, maar is het grootste deel van de bevolking daar zeker niet gelukkig mee. Zij willen juist van de *warlords*, en ook van Karzai, af. Coöptatie van de *warlords*, zoals Duyvesteyn en Murphy suggereren, is dan ook geen zekere oplossing. Al is het maar omdat dit nu precies is wat we met het organiseren van de huidige, vaak halfeerlijke verkiezingen doen. Die stellen namelijk de marktwaarde van de partijen vast om op basis daarvan te worden gecoöpteerd.

Ten slotte is voor deze aanpak ‘ownership’ vaak het sleutelwoord. Dit stelt ons echter voor het probleem: ‘ownership’ van wie? De krijgsheren, de conflictpartijen, de NGO’s, de bevolkingsgroepen, de religieuze instellingen? Het probleem is dat de ontvangende partij geen monolithisch geheel is, noch in een *counterinsurgency* waarin deze soms onze tegenstander is, noch in een post-conflictsituatie waarin men juist een geschil over het beleid voor de toekomst heeft uitgevochten. In beide gevallen bestaat inherent geen gezamenlijk ‘ownership’ over de oplossingen en de

weg vooruit: dat kan op zijn hoogst groeien. In de tussentijd is hulp van buitenaf niet onlogisch.

* Slechts toekijken als buitenstaander omdat intervensies juist averechts zou werken, is evenmin een optie. De meeste conflicten gaan niet vanzelf over. Het risico is zelfs groot dat als gevolg van *spill-over* conflictregio’s alleen maar verder destabiliseren. Dat kan niet alleen gevolgen voor de lokale bevolking hebben, maar ook onze eigen belangen aantasten. Niet alleen kunnen instabiele regio’s vluchtelingenstromen produceren, vrijplaatsen worden voor vrouwenhandel, piraterij of andere smokkel of, in sommige gevallen, zelfs een toevluchtsoord voor ons onwelgevallige groepen als al-Qaida vormen, maar ook als afzetmarkt heeft de Nederlandse economie meer baat bij een stabiele wereld. Een vorm van *forward defence*, vooral op het terrein van criminaliteitsbestrijding, migratie en *conflict management*, is dus op zich zelf geen gek idee.

* Tot slot zou de oplossing kunnen zijn om binnen het paradigma van staatsopbouw op *pragmatische wijze* de inhoudelijke problemen aan te pakken. Het bovengenoemde voorbeeld van wat Paris ‘Institutionalization Before Liberalization’ noemt, is een van de mogelijkheden.¹³ Anderen gaan ervan uit dat de internationale politieke bereidheid conflicten werkelijk op te lossen doorgaans niet bestaat en zoeken daarom naar zogenaamde Type-O-interventies. Zoals de Type-O-bloedgroep voor iedereen voor een korte periode een uitweg kan bieden, zo zoeken zij naar het universeel minimaal benodigde om een samenleving draaiende te houden. Het sleutelen aan oplossingen binnen het huidige paradigma blijft echter doormodderen. Het studieveld *conflict management* is pas begin jaren negentig echt opgekomen, en er valt nog heel veel te leren alvorens de kennis tot volle wasdom is gekomen. Ook als men binnen het paradigma blijft, zal in de toekomst zeker nog veel misgaan. Het zal wellicht nooit lukken om perfectie te bereiken.

Tot slot

Vredesoperaties in post-conflictsituaties blijken wel degelijk succesvol, zolang er maar steun van de conflictpartijen voor bestaat. Het resultaat van een gelijktijdig staatsopbouwproces zal echter altijd een kwestie van een halfvol of een halfleeg glas blijven: een hybride uitkomst. Als het conflict nog niet is beëindigd, is de ruimte voor een vredesmissie en voor staatsopbouw veel beperkter. Vrede afdwingen en het met geweld exporteren van onze denkbeelden of het vechten van *counterinsurgency*-oorlogen – ondersteund met staatsopbouw – zijn wellicht vaak te moeilijk.

De gedachte dat ‘staatsopbouw’ tot nieuwe ‘Zwitserlanden’ zal leiden is gewoonweg naïef. Bescheidenheid is nodig bij het voeren van oorlog en

het met geweld exporteren van onze denkbeelden, alsmede wat betreft de ruimte en het tempo van 'staatsopbouw'. 'Good enough' is meestal goed genoeg. Volmaakt goed bestuur en democratie zijn vaak onhaalbaar; hybride oplossingen volstaan vaak, in ieder geval voorlopig. Het antwoord is dus niet zo simpel. Het is geen zwart-witbeeld: wel of niet succesvol, en wel of niet altijd interveniëren. Oplossingen zijn niet te vinden in 'It's the economy, stupid' of 'It's patrimonialism, stupid'. Conflicten zijn per definitie multicauaal: 'It's everything, stupid!' Bovendien zijn de problemen iedere keer steeds net even anders, waardoor blauwdrukken onbruikbaar zijn. Steeds opnieuw zal dan ook de analyse moeten worden gemaakt wat de problemen zijn en hoe die het beste kunnen worden aangepakt. De problemen, en daarmee de interventies, zijn dermate complex, dat ze vreselijk moeilijk zijn op te lossen.

De weg voorwaarts is dus ook niet eenvoudig. In post-conflictsituaties kan rustig binnen het bestaande paradigma verder worden gesleuteld aan het verbeteren van vredesoperaties en staatsopbouw. In niet-post-conflictsituaties is dat veel moeilijker. Het is gevaarlijk conflicten te laten dooretteren, omdat ze niet altijd vanzelf uitdoven, herhaaldelijk naar andere gebieden overslaan en soms negatieve effecten op onszelf hebben. Hoewel luisteren naar de belanghebbenden in een conflictgebied essentieel is, worden lokale oplossingen juist door het conflict beperkt. Dat hoeft ons er echter niet van te weerhouden om conflicten te *managen*, ze in de hand te houden en te hopen op een meer geschikt moment voor actief optreden. Democratie met geweld exporteren, zeker in geval van een stabiele beginsituatie zoals Irak, is een weinig verstandige zet. De resultaten op het gebied van militaire interventie en het voeren van oorlogen nopen ons tot bescheidenheid. We zullen eraan moeten wennen dat 'Bulgarije' al een fantastisch resultaat is.

Jaïr van der Lijn is als Senior Research Fellow verbonden aan het *Clingendael Security and Conflict Programme* (CSCP).

Noten

¹ Zie: Bart Schuurman, 'Onmacht der sterken: Westerse staten in asymmetrische conflicten' (blz. 211-215); Willemlijn Verkoren, 'Interventie en staatsvorming in Afghanistan en elders: "It's the economy, stupid"' (blz. 216-219); Isabelle Duyvesteyn & William P. Murphy, 'Interventie in staatsvormingsprocessen: dictatuur versus democratie?' (blz. 220-224); en Stijn van Hooff, 'Militaire interventies en staatsvorming: lessen en scepsis' (blz. 225-228), in: *Internationale Spectator*, jrg. 64, nr. 4, april 2010.

² Muriel Asseburg & Ronja Kempin (red.), *The EU as a Strategic Actor in the Realm of Security and Defence? A Systematic Assessment of ESDP Missions and Operations*, SWP Research Paper, 2009/RP 14, december 2009.

- ³ Virginia Page Fortna, *Does Peacekeeping Work? Shaping Belligerents' Choices after Civil War*, Princeton: Princeton University Press, 2008; en Lise Morjé Howard, *UN Peacekeeping in Civil Wars*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- ⁴ Paul Collier, *Wars, guns & votes: democracy in dangerous places*, Londen: Vintage books, 2010.
- ⁵ Toby Archer e.a., *Afghanistan's hard summer: The impact on European troop contributing nations*, Briefing Paper 43, Helsinki: The Finnish Institute of International Affairs, 2009.
- ⁶ Nicholas Sambanis, 'Short- and Long-Term Effects of United Nations Peace Operations', in: *The World Bank Economic Review*, vol. 22, no. 1, 2008, blz. 9-32.
- ⁷ Jaïr van der Lijn, 'If only there were a blueprint! Factors for Success and Failure of UN Peace-Building Operations', in: *Journal of International Peacekeeping*, vol. 13, no. 1-2, 2009, blz. 45-71.
- ⁸ David Roberts, 'Hybrid politics and indigenous pluralities: advanced lessons in statebuilding from Cambodia', in: David Chandler (red.), *Statebuilding and intervention: policies, practices and paradigms*, Londen/New York: Routledge, 2009, blz. 165-188.
- ⁹ Edward N. Luttwak, 'Give War a Chance', in: *Foreign Affairs*, vol. 78, no. 4, juli/augustus 1999, blz. 36-44.
- ¹⁰ Charles Tilly, *The Formation of National States in Western Europe*, Princeton: Princeton University Press, 1975.
- ¹¹ Christopher Cramer, *Civil War Is Not a Stupid Thing: Accounting for Violence in Developing Countries*, Londen: C. Hurst & Co, 2006.
- ¹² Roland Paris, *At War's End: Building Peace after Civil Conflict*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- ¹³ *Ibid.*